

Ks. dr hab. Jacenty Mastej, prof. KUL

Katedra Chrystologii i Eklezjologii Fundamentalnej

Wydział Teologii KUL

**Recenzja rozprawy doktorskiej o. mgra lic. Tomasza Samulnika OP
pt. „Doświadczenie a teologia. Studium przemian i rozwoju *scientia fidei* Josepha
Ratzingera na podstawie *Opera omnia*” (Katowice 2021, ss. 295), napisanej pod
kierunkiem ks. prof. dra hab. Jerzego Szymika, na Wydziale Teologicznym
Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach**

Joseph Ratzinger/Benedykt XVI należy do grona najwybitniejszych teologów katolickich przełomu XX i XXI w. Możemy się o tym z łatwością przekonać sięgając do polskiego wydania *Opera omnia* Josepha Ratzingera, które zostało przygotowane przez ks. prof. dra hab. Krzysztofa Góździa wraz z zespołem redakcyjnym i wydane przez Wydawnictwo KUL. Dostępny polskiemu czytelnikowi dorobek J. Ratzingera, nie tylko zachęca do jego przeczytania, ale także inspirowa do dalszych, pogłębionych i nowatorskich badań. Bogata i dojrzała spuścizna naukowa bawarskiego teologa doczekała się już wielu cennych opracowań, także na gruncie polskim. Warto zauważyć trylogię *Theologia Benedicta* ks. prof. dra hab. Jerzego Szymika.

Ks. profesor J. Szymik swoją pasję zgłębiania twórczości Josepha Ratzingera, zaszczerpił w doktorancie – o. mgr. lic. Tomasz Samulniku OP – co zaowocowało rozprawą pt. „Doświadczenie a teologia. Studium przemian i rozwoju *scientia fidei* Josepha Ratzingera na podstawie *Opera omnia*”. Dysertacja ta ukazuje kwestię związku teologii Ratzingera z jego doświadczeniem życiowym. Takie postawienie problemu sprawia, że w rozprawie doktorskiej nie chodzi jedynie o proste omówienie wybranych kwestii obecnych w teologicznej refleksji J. Ratzingera, ale o ich ukazanie w panoramicznym kontekście życiowych doświadczeń wybitnego teologa. Zamiarem Doktoranta jest pokazanie teologii w powiązaniu z wielorakimi uwarunkowaniami wynikającymi z sytuacji życiowych teologa z Bawarii, które wywarły wpływ na jego osobowość, a w konsekwencji także na rozwój teologii. Tym samym o. Tomasz w pracy doktorskiej łączy dwa obszary teologiczne: teologię Ratzingera oraz wpływ osobistego doświadczenia życiowego na

kształt uprawianej przez niego teologii (kwestia ta przynależy do metodologii teologii, o czym Doktorant ciekawie pisze we *Wstępie*). W tym miejscu nie sposób nie docenić wkładu ks. prof. Jerzego Szymika w holistyczny rozwój refleksji nad statusem metodologicznym teologii. Szczególnie ważny jest głos Profesora we współczesnych dyskusjach na temat miejsca teologii na uniwersytecie, jej relacji do innych nauk, topiki teologicznej czy miejsca i znaczenia teologii w przedstawieniu holistycznej wizji człowieka.

I. Temat, struktura i cel rozprawy

O. mgr lic. Tomasz Samulnik OP podjął się zadania ukazania relacji pomiędzy doświadczeniem a teologią, analizując przemiany i rozwój *scientia fidei* Josepha Ratzingera. Problem ten trzeba uznać za oryginalny i aktualny, gdyż nie został dotąd całościowo opracowany. Przygotowane przez Dominikanina studium na temat przemian i rozwoju *scientia fidei* Josepha Ratzingera, stanowi cenny wkład w rozwój teologii w Polsce. Dlatego godzi się, aby wyrazić uznanie dla Promotora i Doktoranta, zarówno za odważne i nietuzinkowe ustawienie problemu, jak również rzetelne jego przedstawienie i kompetentne rozwiązanie.

Temat rozprawy został sformułowany poprawnie i jest jednoznaczny. W temacie Doktorant jasno i precyzyjnie określił problem badawczy oraz bazę źródłową – *Opera omnia*.

Na strukturę pracy składają się: *Wykaz skrótów* (s. 6-7), *Bibliografia* (s. 8-15), *Wstęp* (s. 16-29), pięć rozdziałów i *Zakończenie* (s. 291-295). Dysertację rozpoczyna *Spis treści*, który jasno pokazuje konstrukcję pracy.

Struktura zasadniczej części pracy, czyli układ rozdziałów, jest poprawna i została szczegółowo opisana we *Wstępie*: „Pięciodzielnego korpus projektu, podyktowany przez plan badań, tworzą poszczególne rozdziały dysertacji. Składa się na nie cztery obszary, którym bawarski teolog poświęcił najwięcej miejsca oraz intelektualnych i duchowych sił. Są nimi kolejno: *quaestio veritatis* – Prawda, jako fundament życia i wiary; *quaestio Dei* – prymat Boga w życiu człowieka; *quaestio Christi* – Jezus Chrystus jako Logos-Sens; a także składająca się z dwóch części *quaestio Ecclesiae* – Kościół jako *Concilium i Communio*” (s. 17). We wszystkich rozdziałach został przyjęty ten sam, trzystopniowy schemat: 1. Opis kontekstu historyczno-egzystencjalnego; 2. Przebadanie linii rozwoju refleksji teologicznej; 3. Przedstawienie istotnych elementów przełomu w myśli Josepha Ratzingera/Benedykta XVI.

Cel rozprawy doktorskiej został precyzyjnie określony we *Wstępie*: „Celem dysertacji jest poszukiwanie odpowiedzi na pytanie: W jaki sposób doświadczenie życia Josepha Ratzingera/Benedykta XVI wpłynęło na uprawianą przez niego teologię? Innymi słowy: Czy oraz w jaki sposób osobiste doświadczenia teologa mogą stanowić *locus theologicus* jego twórczości, stając się dla niego czynnikiem dynamizującym, a tym samym w jakim stopniu (pośrednio lub bezpośrednio) wpływają na jej przemianę i rozwój?” (s. 16-17). Do celu rozprawy Doktorant odnosi się także w *Zakończeniu*: „Zasadniczym celem podjętych badań było poszukiwanie odpowiedzi na pytanie: W jakim stopniu egzystencjalny kontekst doświadczeń Josepha Ratzingera/Benedykta XVI wpłynął na uprawianą przez niego teologię, dynamizując tym samym jej przemianę i rozwój?” (s. 291). Świadomość jasno ustalonego celu została przez Doktoranta faktycznie uwyrażniona we wszystkich rozdziałach pracy.

II. Źródła, literatura, metoda

Jak już wspomiano, temat rozprawy jednoznacznie i jasno określa jej bazę źródłową. Zasadniczym materiałem źródłowym recenzowanego opracowania są publikacje Josepha Ratzingera – papieża Benedykta XVI. Literatura źródłowa jest bogata. Mając na uwadze – wpływające z tematu zamierzenia Doktoranta oraz ich realizację w pracy – trzeba stwierdzić, że do *Źródeł* można było zaliczyć także te publikacje, które dostarczają informacji na temat życiowych doświadczeń J. Ratzingera. W wykazie *Źródeł* został przyjęty układ alfabetyczny. Moim zdaniem układ chronologiczny publikacji Ratzingera lepiej wyeksponowałby środowiskowe umiejscowienie oraz pokazałby rozwój refleksji teologicznej.

W *Bibliografii* są także uwyrażnione *Opracowania* oraz *Literatura pomocnicza*. Prawdą jest, że nie sposób wykorzystać wszystkich opracowań twórczości J. Ratzingera, nawet tych w języku polskim, jednak doktorant mógł sięgnąć po książki, które wprost dotyczą podejmowanych kwestii, np. prace zbiorowe: *Jezus z Nazaretu. Poszukiwania chrystologiczne drogą wyznaczoną przez Josepha Ratzingera – Benedykta XVI*. Red. J. Królikowski, P. Łabuda, A. Michalik. Tarnów: Wydawnictwo Biblos 2016; *Teologia fundamentalna w twórczości Josepha Ratzingera*. Red. K. Kaucha, J. Mastej. Lublin: Wydawnictwo KUL 2016; monografie: G. Bachanek. *Josepha Ratzingera nauka o Kościele*. Warszawa: Wydawnictwo UKSW 2005; J.

Szymik. *Joseph Ratzinger. Filozof, teolog, duszpasterz*. Kraków: Wydawnictwo Salwator 2008; M. J. Szulc. *Obraz Boga wokół twórczości Josepha Ratzingera*. Poznań: Redakcja Wydawnictwa Wydziału Teologicznego UAM 2011; K. Kaucha, *Cóż to jest prawda? Argument z prawdy za najwyższą wiarygodnością chrześcijaństwa na kanwie twórczości Josepha Ratzingera*. Lublin: Wydawnictwo KUL 2020. O. Tomasz nie uwzględnił także wielu artykułów poświęconych twórczości Josepha Ratzingera, w tym także autorstwa swojego Promotora. Niedociągnięciem pracy jest zaledwie wybiórcze wykorzystanie bogatej refleksji nad teologią Ratzingera. Nawet ograniczenie się jedynie do publikacji teologów polskich znacznie ubogaciłoby prowadzone badania.

Praca jest dobrze udokumentowana przez odniesienia do publikacji J. Ratzingera. Dodatkowym atutem jest poszerzanie refleksji, prowadzonej w zasadniczej części pracy, o wyjaśnienia oraz dosłowne cytaty w przypisach. Strona redakcyjna przypisów dolnych nie budzi większych zastrzeżeń. Zapis bibliograficzny jest prowadzony w sposób poprawny w systemie przecinkowym.

Zastosowaną w pracy metodę/metody o. Samulnik szczegółowo omawia we *Wstępie* (s. 27). Podkreślić trzeba jasne wskazanie metod z jednoczesną świadomością, że ich dobór uwarunkowany jest badanym przedmiotem: „Proces badawczy przedłożonej dysertacji domaga się uwzględnienia szeregu metod, z których dominują: metoda historyczna, analiza źródeł, metoda porównawcza i metoda syntezy” (s. 27). W tym miejscu może rodzić się pytanie: zostały wymienione wszystkie zastosowane metody, czy tylko te, które dominują?

Poza wskazaniem metod, Autor dokonuje także opisu „aspektów” przeprowadzonych badań, jasno wskazując, że w podrozdziale pierwszym będzie to kontekst historyczno-egzystencjalny (doświadczenie), w podrozdziale drugim – rozwój refleksji teologicznej w świetle opisanego wcześniej doświadczenia, a podrozdział trzeci „będzie zawierał wnioski dotyczące przemiany i rozwoju myśli teologicznej Ratzingera/Benedykta XVI w kontekście tematycznym wyznaczonym przez główny tytuł rozdziału”. Wymienione aspekty wyraźnie korelują ze schematem przyjętym we wszystkich rozdziałach.

III. Ocena merytorycznej strony pracy

Praca od strony merytorycznej nie budzi zastrzeżeń. Jak już wspomniano, we wszystkich rozdziałach zastosowano jednakowy podział, wyróżniając trzy podrozdziały, nadając im następujące tytuły: 1. Kontekst historyczno-egzystencjalny; 2. Linia rozwoju; 3. Ciągłość i przełom. Ocenę merytorycznej strony pracy należy rozpocząć od omówienia głównych treści w niej zawartych oraz sposobu ich ukazania.

Rozdział I został zatytułowany „*Quaestio veritatis*” (s. 30-68). Tematyka tego rozdziału osnuta jest wokół kwestii prawdy. Kontekst historyczno-egzystencjalny to doświadczenie domu rodzinnego, nazizmu, spotkania z mistrzami teologii (św. Bonawentura i Romano Guardini) oraz Tübingen '68. Linia rozwoju została ukazana w oparciu o następujące kwestie: prawda i mądrość, natura prawdy, prawda Objawiona, *Logos i ethos*, prawda i uniwersytet, prawda i wolność, prawda chrześcijaństwa – w stronę *quaestio Dei*. Natomiast ciągłość i przełom zaprezentowano w trzech punktach: ku istnieniu prawdy, ku wolności prawdy, ku Bogu. W rozdziale I prawda została ukazana jako nieodzowny fundament życia i osoby ludzkiej oraz teologii.

Rozdział II (s. 69-121) prezentuje *Quaestio Dei*. W pierwszym podrozdziale Doktorant ukazuje: doświadczenie miłości ojcowskiej – doświadczenie Boga jako Ojca, doświadczenie bożka totalitaryzmu, doświadczenie spotkania z mistrzami teologii (św. Augustyn, św. Benedykt z Nursji, Romano Guardini). Prezentację linii rozwoju Doktorant rozpoczyna od kwestii: kim Bóg nie jest – dezabsolutyzacja i odrzucenie Boga, następnie ukazuje Boga jako Stwórcę, Miłość i Ojca, później uwypukla prymat Boga i omawia zakład Ratzingera: *veluti si Deus daretur*, a na koniec w punkcie „ujrzeć oblicze Boga”, wiąże *Quaestio Dei* z *Quaestio Christi*. Podrozdział trzeci zawiera trzy perspektywy wynikające z wcześniejszych rozważań, a mianowicie: ku Bogu żywemu, ku Bogu dobremu, ku Chrystusowi. W rozdziale II Doktorant holistycznie uwyraźnił prymat Boga w życiu człowieka.

Rozdział III (s. 122-184), zatytułowany „*Quaestio Christi*”, ma na celu ukazanie rozwoju refleksji chrystologicznej Josepha Ratzingera w świetle jego życiowych doświadczeń. W rozdziale tym najpierw szeroko zostaje omówiony kontekst historyczno-egzystencjalny, który jest związany z doświadczeniem relatywizacji/abolicji (w) chrystologii, doświadczeniem spotkania z mistrzami teologii (św. Paweł, Romano Guardini) oraz

doświadczeniem lat 2013+. Następnie zaprezentowano zasadnicze kwestie chrystologiczne: Jezus Chrystus jako Syn, Jezus Chrystus jako odwieczny Logos – Sens, Jezus Chrystus jako Logos wcielony, Jezus Chrystus Ukrzyżowany, Jezus Chrystus Zmartwychwstały; egzystencjalny chrystocentryzm: liturgia i życie; Jezus Chrystus i Jego Kościół – chrystologiczne podstawy eklezjologii. Na koniec Doktorant dokonał podsumowania na trzech płaszczyznach: ku chrystologii integralnej, ku personalizmowi dialogicznemu, ku Kościołowi Pana. Mając na uwadze to, że chrystocentryzm stanowi serce refleksji teologicznej Ratzingera, o. Tomasz *quaestio Christi* świadomie uczynił centrum swojej rozprawy doktorskiej.

Dwa ostatnie rozdziały IV i V przynależą do eklezjologii. Rozdział IV został zatytułowany „*Quaestio Ecclesiae I – Concilium*” (s. 185-239), natomiast rozdział V „*Quaestio Ecclesiae II – Communio*” (s. 240-290). Kontekst historyczno-egzystencjalny ukazany w rozdziale IV to doświadczenie Kościoła połowy XX wieku, doświadczenie Vaticanum II – *peritus* oraz doświadczenie rozdroża: sobór czy wspólnota. Linia rozwoju obejmuje kolejno tematy: Duch Jezusa Chrystusa i Kościoła, ekumenizm i dialog międzyreligijny oraz Kościół wobec ducha czasu. Natomiast ostatni podrozdział rozdziału IV zawiera podsumowania i perspektywy ukazane w trzech wymiarach: 3.1. Ku prawdzie, istocie i interpretacji Soboru Watykańskiego II; 3.2. Ku „odświatowieniu” Kościoła; 3.3. Ku komunii.

Rozdział V został poświęcony Ratzingerowskiemu rozumieniu Kościoła jako *Communio*. Zdaniem Doktoranta na takie rozumienie Eklezji wpłynęło doświadczenie spotkania z mistrzami teologii (św. Augustyn, Romano Guardini, Henri de Lubac i Hans Urs von Balthasar), doświadczenie pracy w Kongregacji Nauki Wiary oraz doświadczenie papieżstwa. W ramach rozwijanej przez Ratzingera/Benedykta XVI eklezjologia *communio*, Doktorant wyszczególnił: eklezjologię eucharystyczną, prymat i kolegialność oraz zagadnienie *extra Ecclesiam salus nulla est*. W trzecim podrozdziale znalazły się podsumowania i perspektywy: ku współczesności, ku wieczności, ku prawdzie. Ukazanie Kościoła jako *Concilium* i *Communio* pozwoliło na wieloaspektowe i całościowe odświeżenie istoty Kościoła w powiązaniu z doświadczeniem Eklezji przez Ratzingera/Benedykta XVI w życiu.

W *Zakończeniu* Doktorant świadomie rezygnuje z ponownego omawiania wniosków, które zostały wyciągnięte i przedstawione w zasadniczej części pracy, koncentruje się natomiast na sformułowaniu tzw. wniosków finalnych, w których – na przykładzie J.

Ratzingera – uwypukla rolę doświadczenia życiowego teologa na kształt refleksji teologicznej. Te wnioski finalne stanowią zarówno istotne osiągnięcie pracy, jak również ważny przyczynek dla rozwoju metodologii teologii. Podobnie podwójny walor mają trzy stwierdzenia, które stanowią odpowiedź na pytanie: „Dlaczego warto podejmować badania nad wpływem doświadczenia na refleksję teologiczną konkretnego uczonego?” Doktorat jasno stwierdza: „Po pierwsze: metodycznie zreflektowane i uporządkowane badania wpływu życiowego doświadczenia na myśl teologiczną (oprócz pogłębionego jej zrozumienia) mogą stanowić jej uwiarygodnienie” (s. 293). „Po drugie: poprzez badania nad doświadczeniem oraz jego wpływem na przemianę i rozwój teologicznej twórczości Josepha Ratzingera, dostrzegalnym i niejako namacalnym staje się działanie Bożej łaski w życiu i twórczości teologa” (s. 294). Po trzecie: przeprowadzane badania pozwoliły uwydatnić kościelny charakter omawianej teologii, wynikający poniekąd z cech osobowości Bawarczyka” (s. 295). Powyższe stwierdzenia – szczegółowo wyjaśnione i uzasadnione przez Doktoranta – stanowią ważne postulaty w metodologicznym opracowaniu relacji pomiędzy doświadczeniem i teologią.

Dokonując oceny merytorycznej doktoratu, jeszcze raz warto zwrócić uwagę na logiczny podział zastosowany w strukturze pracy. Zauważyć też trzeba obecny w każdym rozdziale rozwój refleksji, który u szczytu jest nie tylko podsumowaniem wcześniejszych treści, ale także płynnym wprowadzeniem w kwestię, która będzie przedmiotem badań w następnym rozdziale. Sprawia to, że kolejne zagadnienia (kwestie) nie tylko następują po sobie, ale z siebie wynikają, dopełniają się i tworzą spójną oraz logiczną całość. Uwidacznia to także finał ostatniego rozdziału, którego ostatni punkt (V.3.3.) został zatytułowany „Ku prawdzie. *Question veitatis*”. Tym samym – w ujęciu o. Samulnika – J. Ratzinger w teologicznej refleksji wychodzi od pytania o prawdę, do Prawdy dochodzi, ją odkrywa i jej doświadcza w spotkaniu z Bogiem, Jezusem Chrystusem oraz w Kościele, a następnie w Prawdzie, do człowieka wraca, aby mu ukazać osobową i jedyną Prawdę – Jezusa Chrystusa.

Podsumowując ocenę merytorycznej strony dysertacji warto przypomnieć, że w pracach naukowych chodzi nie tylko o opisanie kolejnych zagadnień wynikających z tematu głównego, ale także o ich problemowe przedstawienie w powiązaniu z tematem pracy. Doktorant wywiązał się bardzo dobrze zarówno z pierwszego, jak również z drugiego zadania. Od strony merytorycznej recenzowana praca nie jest prostym przedstawieniem treści, ale obrazuje rozwój myśli teologicznej J. Ratzingera w powiązaniu z jego żywymi

doświadczeniami. Docenić trzeba naukowy kunszt Doktoranta: trafne diagnozy, odważne oceny oraz umiejętność poprawnego wyciągania wniosków. Pomimo, że przyjęty schemat pracy – w ramach pierwszego podrozdziału – sprawił, że wiele doświadczeń życiowych Ratzingera powracało w kolejnych rozdziałach, to ich konsekwentne i odgórne przyporządkowanie do danej kwestii, która była określona w tytule rozdziału, pozwoliło Doktorantowi uniknąć możliwych powtórzeń.

Za słabsze (choć nie słabe) stronice pracy trzeba uznać te, na których o. Tomasz, chcąc ukazać rozwój refleksji teologicznej nad jakąś kwestią, przywołuje kolejne publikacje Ratzingera, a następnie koncentruje się na szerszym omówieniu ich treści, co z natury powoduje drobne powtórzenia, gdyż niektóre kwestie powracają znów w kolejnych publikacjach Ratzingera. O wiele ciekawsze i na szczęście liczniejsze są te partie tekstu, w których o. Tomasz wchodzi w swoisty dialog z Ratzingerem. Chciałoby się powiedzieć, że w tych partiach pulsuje życie, a Doktorant daje się poznać jako dobrze zapowiadający się teolog.

Kończąc ocenę merytoryczną trzeba zauważyć, że na s. 153, Doktorat błędnie określa Benedykta XVI nazywając go „głową Kościoła”, zapominając, że Głową Kościoła jest Chrystus, a papież bywa niekiedy nazywany widzialną głową Kościoła. Określenie powraca także na s. 180: „Joseph Ratzinger/Benedykt XVI jako jeden z najwybitniejszych teologów w historii oraz głowa i nauczyciel współczesnego Kościoła (...)”.

IV. Język i uwagi techniczno-redakcyjne

Język pracy jest jasny i zrozumiały. Zasadniczo precyzyjny i poprawny. Zdarzają się określenia potoczne; np. „Ratzinger tropi pyszną bezbożność (...)” – (s. 88); „Dzięki terminowaniu w szkole św. Bonawentury Ratzinger w swojej teologii (...)” – (s. 116); „Obserwacja pism Josepha Ratzingera pozwala stwierdzić (...)” – (s. 117); „Oto pobrana u św. Pawła lekcja chrystocentryzmu, którą w swoim życiu odrobił i której udziela w swoim nauczaniu Joseph Ratzinger/Benedykt XVI” – (s. 133).

Narracja obfituje w wiele pytań, na które Autor rzetelnie odpowiada. W tekście można spotkać drobne i nieliczne błędy stylistyczne, gramatyczne czy tzw. literówki. Przykładowe błędy językowe i literowe: „Studentów wprowadzało to zamęt” – (s. 41); „Ratzingerowi zależy na jedności Kociola (...)” – (s. 235); „(głównie R. Bultmann)” –

s. 181; „Ratzingerowi zależało na jedności Kocioła (...)” – (s. 235); „(...) których przedstawiciele aktywnie uczestniczyli w obradach soborze” – (s. 195); „We wstępie do *Wprowadzenia w chrześcijaństwo* napisanego ponownie (...)” – (s. 114); „Bawarski teolog konsekwentnie uzmysławia wierzącym rudymentalną prawdę wiary (...)” – (s. 115).

Praca domaga się dopracowania po względem interpunkcyjnym (np. niekiedy brakuje przecinków).

V. Trzy kwestie do dyskusji

Spośród rodzących się pytań podczas lektury doktoratu, pod dyskusję proponuje poddać następujące kwestie:

1. Praca pokazuje potrzebę oraz wagę uwzględniania doświadczenia w teologii. Może się jednak pojawiać obawa, że teolog postawi w centrum własne doświadczenie rozumiane jako kryterium ostateczne i kategorycznie rozstrzygające. Jak temu zapobiec? Na co w tej kwestii zwraca uwagę J. Ratzinger?
2. Dlaczego wg J. Ratzingera chrześcijaństwo to *religio vera*? Co stanowi o jego absolutnej wyjątkowości?
3. Czy możemy powiedzieć jak doświadczenie bycia teologiem oraz posiadana wiedza teologiczna wpłynęły na decyzję Benedykta XVI o abdykacji?

VI. Wniosek końcowy

Rozprawa doktorska o. mgra lic. Tomasza Samulnika OP pt. „Doświadczenie a teologia. Studium przemian i rozwoju *scientia fidei* Josepha Ratzingera na podstawie *Opera omnia*”, wnosi istotny wkład zarówno do refleksji nad teologią Josepha Ratzingera, jak również stanowi ważny przyczynek w dyskusji nad miejscem i znaczeniem doświadczenia w refleksji teologicznej. Autor dobrze orientuje się w podejmowanych zagadnieniach. Wartość pracy wyraża się w dobrym odczytaniu i ciekawej oraz dojrzałej prezentacji dorobku teologicznego w kontekście doświadczenia życiowego znanego i cenionego teologa, Josepha Ratzingera, przez początkującego teologa, o. Tomasza Samulnika. Obok dojrzałej refleksji naukowej, Doktorant zawarł w pracy swoją pasję teologiczną oraz

głębką wiarę i miłość do Chrystusa i Kościoła. Warto, aby niniejsza praca – po drobnych korektach – ukazała się w formie ogólnodostępnej jako książka.

Mając na uwadze powyższe racje pozytywnie oceniam recenzowaną dysertację i stwierdzam, że spełnia ona wymogi stawiane w Polsce pracom doktorskim, w związku z czym wnioskuję, aby Autora rozprawy doktorskiej o. mgra lic. Tomasza Samulnika OP, dopuścić do dalszych etapów w przewodzie doktorskim.

Składam również formalny wniosek o wyróżnienie niniejszej rozprawy doktorskiej.

Kierownik
Katedry Chrystologii i Eklezjologii Fundamentalnej
Jacenty Mastey
ks. dr hab. Jacenty Mastey, prof. KUL

Lublin, 22 III 2021 r.